

زن در شاهنامه

تألیف

دکتر جلال خالقی مطلق

برگردان از آلمانی

مریم رضایی

مجموعه انتشارات
ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود افشار

[۱۱۷]

گنجینه زبان و ادبیات فارسی دری

هیئت گزینش کتاب و جایزه

دکتر سید مصطفی محقق داماد - دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی - دکتر زاله آموزگار - دکتر جلال خالقی مطلق
دکتر حسن انوری - دکتر فتح‌الله مجتبایی - دکتر محمود امیدسالار - کاوه بیات
دکتر محمد افشین‌وفایی (مدیرانتشارات)

درگذشتگان

ایرج افشار - دکتر سید جعفر شهیدی - دکتر جواد شیخ‌الاسلامی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی

زن در شاهنامه

دکتر جلال خالقی مطلق

برگردان	مریم رضایی
گرافیسیت، طراح و اجرای جلد	کاوه حسن بیگلر
لیتوگرافی	صدف
چاپ متن	آزاده
صحافی	فرد
تیراژ	۲۲۰۰ نسخه
چاپ اول	۱۴۰۱

ناشر

انتشارات دکتر محمود افشار

خیابان ولی عصر، بالاتر از پارک وی، خیابان عارف نسب، کوی دبیرسیاچی (لادن)، شماره ۶

تلفن: ۲۲۷۱۷۱۴ دورنما: ۲۲۷۱۷۱۵

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۴-۶۶۹۵۳۸۴ دورنما: ۵-۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۴-۶۶۹۵۳۸۴

فهرست مطالب

۱۷	یادداشت مؤلف
۲۱	مقدمه مترجم
۲۵	پیشگفتار
۲۹	درآمد
۵۱	بخش نخست: دربارهٔ برخی زنان شاهنامه
۵۳	فصل یکم: زنان نژاده
۵۳	سرسخن
۵۵	۱. آرنواز و شهرناز
۵۸	۲. فرانک
۶۰	۳. آرزو، ماه‌آزاده‌خوی و سهی (دختران سرو شاه یمن)
۶۲	۴. ماه‌آفرید و دخترش
۶۳	۵. رودابه و مادرش سیندخت
۷۲	۶. مادر سیاوش
۷۴	۷. سوداوه
۸۱	۸. تهمینه
۸۶	۹. گردآفرید
۸۷	۱۰. فریگیس، جریره و گلشهر
۹۴	۱۱. اسپنوی(ی)

- ۹۵..... ۱۲. منیژه.....
- ۱۰۱..... ۱۳. کتابون.....
- ۱۰۸..... ۱۴. همای و به آفرید.....
- ۱۱۰..... ۱۵. همای چهارزاد.....
- ۱۱۳..... ۱۶. گلنار.....
- ۱۱۵..... ۱۷. گردیه، شیرین و مریم (همسران خسرو پرویز).....
- ۱۲۸..... ۱۸. پوران دخت (بوران).....
- ۱۳۳..... ۱۹. آذرمدخت.....
- ۱۳۷..... **فصل دوم: زنان نازاده.....**

- ۱۳۷..... سرسختن.....
- ۱۳۸..... ۱. خدمتکاران، برده‌ها (با عناوین پرستنده، کنیز، کنیزک و پرستار).....
- ۱۴۰..... ۲. ساقی‌ها (میگسار، ساقی و ...).....
- ۱۴۰..... ۳. موسیقی‌دانان، خوانندگان (خنیاگر، رامشگر و ...) و رقاصه‌ها (پایکوب) ...
- ۱۴۵..... ۴. دایگان.....
- ۱۴۸..... ۵. نمونه‌هایی از زنان توده.....

بخش دوم: جایگاه زن در شاهنامه..... ۱۵۳.....

فصل یکم: جایگاه دختران در خانه پدری..... ۱۵۵.....

- ۱۵۵..... ۱. خوارداشت و بزرگداشت جنس زن.....
- ۱۵۹..... ۲. نام‌گذاری.....
- ۱۶۳..... ۳. تربیت.....

فصل دوم: پیمان زناشویی..... ۱۷۳.....

- ۱۷۳..... ۱. ازدواج به‌عنوان امری ضروری و دینی.....
- ۱۷۴..... ۲. انگیزه و هدف ازدواج.....
- ۱۷۶..... ۳. شرایط ازدواج.....
- ۱۷۶..... الف. سال.....

ب. اجازه پدر و انتخاب خود.....	۱۷۷
پ. دین.....	۱۸۰
ت. موقعیت اجتماعی و دارایی.....	۱۸۱
ث. شرایط دیگر: شخصیت خوب، باکره بودن، باروری، زیبایی.....	۱۸۳
۴. تشریفات ازدواج.....	۱۸۷
الف. خواستگاری.....	۱۸۷
ب. اعمال آیینی.....	۱۹۰
۵. ازدواج و آیین‌های آن.....	۱۹۳
۶. طلاق.....	۱۹۸
فصل سوم: انواع مختلف ازدواج.....	۲۰۱
۱. نشانه‌های مادر سالاری.....	۲۰۱
۲. چندهمسری (چندزنی، چندشوهری، ازدواج استقراضی).....	۲۰۴
۳. تمایز طبقاتی در حقوق زناشویی.....	۲۱۱
۴. درون‌همسری و برون‌همسری، ازدواج با خویشان و محارم.....	۲۱۳
فصل چهارم: جایگاه زن در زندگی زناشویی.....	۲۲۱
۱. ارتباط میان افراد خانواده و وظایف متقابل آن‌ها.....	۲۲۱
الف. روابط میان زن و شوهر.....	۲۲۱
ب. روابط میان والدین و فرزندان.....	۲۲۴
۲. رابطه جنسی میان زن و شوهر.....	۲۳۱
الف. خویشتن‌داری و میانه‌روی در رابطه جنسی.....	۲۳۱
ب. ممنوعیت رابطه جنسی در برخی موارد.....	۲۳۴
پ. ممنوعیت رابطه جنسی برای افرادی معین.....	۲۳۵
۳. زن در مقام زاینده (زائو).....	۲۳۷
الف. چگونه بچه به وجود می‌آید و ظاهر و منش او به چه کسی می‌رود؟.....	۲۳۷
ب. سقط جنین.....	۲۴۲
پ. زمان تولد و پس از آن.....	۲۴۳

۲۴۵ فصل پنجم: جایگاه زن در اجتماع
۲۴۵ ۱. رفتار ناپسند با زن
۲۴۵ الف. زن مظهر همه بدی‌ها
۲۴۸ ب. زن زیبایی
۲۵۱ ۲. رفتار نیک با زنان
۲۵۲ ۳. پیشه زنان
۲۵۲ الف. میزان فعالیت اجتماعی زنان طبقات بالا
۲۵۴ ب. سرگرمی‌های زنان طبقات بالای اجتماع
۲۵۶ پ. وظایف زنان طبقه پایین درون و بیرون خانه
۲۵۷ ۴. جامعه ظاهر زنان را چگونه می‌پسندید؟
۲۵۷ الف. زیبایی دلخواه نزد ایرانیان
۲۶۲ ب. جذابیت زن (جاذبه جنسی)
۲۶۳ پ. آرایش و بهداشت
۲۶۵ ت. جامه
۲۷۲ ث. زیورآلات
۲۷۵ فهرست کوتاه نوشت‌ها
۲۷۷ نمایه‌ها
۲۷۹ کسان و جانداران
۲۹۱ جای‌نام‌ها
۲۹۳ شرح مختصری از برخی متون
۳۰۱ منابع

یادداشت مؤلف

با آنکه حماسه میدان مردان است، زنان در هیچ اثری به زبان فارسی، به استثنای ویس و رامین، نقش فعال زنان شاهنامه را ندارند و جالب اینکه این نقش فعال در بخش حماسی این کتاب چشمگیرتر است تا در بخش تاریخی آن، که باید آن را به حساب تأثیر ادب اشکانی بر خداینامه و از آنجا بر شاهنامه گذاشت.

زنان شاهنامه در همه مراحل زندگی نقشی کوشا دارند، چه در دوران دوشیزگی (مثال‌های رودابه، تهمینه، سوداوه، منیژه، کنایون و گلنار)، چه در نقش همسر (مثال‌های سیندخت، سوداوه، گلشهر، فریگیس و شیرین)، چه در نقش مادر (مثال‌های فرانک، سیندخت، جریره و مادر گو و طلخند)، چه در نقش زنان رزمنده (مثال‌های گردآفرید و گردیه)، چه در نقش زنان سیاست‌پیشه (مثال‌های همای، قیدافه، مادر گو و طلخند، گردیه، شیرین، بوران‌دخت و آرمیدخت) و نیز در نقش دایه و ندیمه و فروشنده و غیره.

اگرچه در توصیف زنان شاهنامه تنها به اندام و زیبایی، خرد و دانایی، عفت و پارسایی آن‌ها توجه کرده‌اند، ولی درحقیقت نقش کوشا و کارکرد فعال آن‌هاست که آن‌ها را از زنان دیگر ادب فارس که بیشتر «طعمه» و «غنیمت» اند، تا یار و همسر و شریک زندگی، متمایز می‌کند. حتی در شاهنامه نیز، چنان‌که در

آغاز اشاره شد، ما شاهد تغییری محسوس در این زمینه هستیم. در تاریخ ما، میان بهرام گور پادشاه ساسانی و بیژن اشکانی همانندی‌هایی دیده می‌شود، از جمله در نقش زن در زندگی آن‌ها. ولی میان منیژه همسر بیژن و زنان بهرام گور تفاوت بزرگی است. در حالی که منیژه در کار عشق پیش‌دست است و سپس در راه عشق از شاهدختی به در یوزگی می‌افتد. زنان بهرام گور، هر چند مانند زنان دیگر ادب فارسی عروسک پرده‌نشین نیستند، ولی در مقایسه با منیژه «حلوای نذری» اند که بهرام از آن می‌چشد. با این حال، چنان‌که اشاره شد، زنان بهرام نیز به کلی بی‌جنبش نیستند. برای مثال، چهار دختر آسیابان، پیش از آنکه «طعمه» بهرام شوند، با دیگر زنان در حال پایکوبی و دست‌افشانی و ساز و آوازند. یا سه دختر برزین دهقان و دختر ماهیار گوهر فروش از هنرهای نوازندگی و خوانندگی و سرایندگی نه تنها برخوردارند، بلکه آن را نشان نیز می‌دهند و همچنین پیش از آنکه به شبستان بهرام فرستاده شوند، موافقت آن‌ها حاصل می‌گردد.

از سوی دیگر، در شاهنامه نیز مانند دیگر آثار ادب باستان در جهان، گهگاه نظریات منفی نسبت به زن پیش می‌آید که بیشتر نظر منفی اشخاص مرد کتاب نسبت به زن است که در مأخذ شاعر بوده و از میان این نظریات منفی، کمتر موردی هست که بتوان آن را به خود سراینده نسبت داد. در مقابل، همان‌گونه که در بالا اشاره شد، نقش کوشای زنان در همه مراحل زندگی، این کتاب را در میان دیگر آثار ادب فارسی، از این بابت نیز ممتاز کرده است. اینکه با این حال کسانی در زمانه شاهنامه را با استاد به برخی بیت‌های الحاقی اثری «زن‌ستیز» نامیده‌اند، چیزی جز ناآگاهی از محتوای این کتاب و دیگر آثار ادب فارسی از یک سو، و غرض‌ورزی‌های برخاسته از بینش‌های سیاسی و غیر ملی نیست که به بهانه نگاه انتقادی به تاریخ و فرهنگ، تبلیغ می‌گردد و یک نمونه دیگر آن انکار نام ایران است.

باری، ماجراهای شیرین کتاب که بخش قابل ملاحظه‌ای از آن را باید به حساب زنان آن گذاشت، و اصولاً محتوای پرمایه و پرسویه این اثر در زمینه‌های زبان و ادب فارسی و تاریخ و فرهنگ ایران و جایگاه ملی این حماسه، سبب استقبال بزرگی است که در زمانه ما نصیب این اثر شده و پرتوی از این توجه به تألیفِ ناچیز نگارنده نیز رسیده است، تا آنجا که پیش از این یک بار از زبان آلمانی به زبان انگلیسی و دوبار از زبان انگلیسی به زبان فارسی برگردانده شده بود، و اینک به دست کوشا و همت نستوه بانو مریم رضایی از اصل آلمانی به فارسی درآمده است. نگارنده ترجمه ایشان را پیش از چاپ یکبار خواند و نکات چندی را یادآوری کرد که بیشتر آن‌ها در حواشی کتاب، زیر عنوان «افزوده‌های بعدی مؤلف» آمده است. با دا که این ترجمه نیز بی‌خواهان نباشد!

جلال خالقی مطلق

هامبورگ، تیرماه هزار و چهار صد خورشیدی